

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI
TOSHKENT MOLIIYa INSTITUTI**

“MOLIYA” kafedrası

“Moliya” fanidan

REFERAT

**Mavzu: IQTISODIYOTNI BARQAROR RIVOJLANTIRISHDA
DAVLAT FISKAL SIYOSATINING O'RNI**

Tayyorladi:

DBG`I-81 guruhi

talabasi D. Shamsiyev

Qabul qildi:

k.o'q. M.Sharapova

Toshkent-2017

IQTISODIYOTNI BARQAROR RIVOJLANTIRISHDA DAVLAT FISKAL SIYOSATINING O`RNI

REJA:

Kirish

- 1.Fiskal siyosatning mohiyati va ahamiyati
- 2.Fiskal siyosat orqali iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish holatining tahlili
- 3.Fiskal siyosatni amalga oshirishning xorij tajribasi

Xulosa

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yhati

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotida ro'y berayotgan tub o'zgarishlar moliyaviy siyosatni, jumladan fiskal siyosatni iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishdagi ahamiyatini oshirmoqda. Chunki, davlat fiskal siyosati davlat byudjet siyosatini bir qismi bo'lib hisoblanadi va soliq siyosati bilan chambarchas bog'liqdir. Byudjet siyosati, aytish mumkinki, makroiqtisodiy barqarorlikni bosh omilidir. Prezidentimiz I.A.Karimov ta'kidlaganidek, "Iqtisodiy o'sish sur'atlarini ta'minlangan hamda moliyaviy barqarorlikka erishgan islohotlarni hozirgi davrda davlat moliyasi va ayniqsa byudjet tizimi barqarorligini mustahkamlash muhim strategik vazifa hisoblanadi"¹.

Mamlakatimizda iqtisodiyotni isloh etish va modernizatsiya qilish, uning tarkibiy tuzilishini diversifikatsiyalash bo'yicha har tomonlama chuqur o'ylangan, uzoq istiqbolga mo'ljallangan iqtisodiy siyosatning amalga oshirilishi natijasida milliy iqtisodiyotimizning barqaror va jadal rivojlanishi, aholining turmush darajasi izchil oshib borishi uchun mustahkam hamda ishonchli poydevor yaratilganligini ta'kidlash lozim.

Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi hamon davom etayotganiga qaramasdan, 2015 yilda yalpi ichki mahsulot 8 foiz, sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi 8 foiz, qishloq xo'jaligi mahsulotlari qariyb 7 foiz, qurilish-montaj ishlari hajmi salkam 18 foizga oshdi.

Yillik byudjet yalpi ichki mahsulotga nisbatan 0,1 foiz profitsit bilan bajarildi. Inflyatsiya darajasi 5,6 foizni tashkil qildi, ya'ni prognoz ko'rsatkichlari doirasida bo'ldi².

¹ Karimov I.A. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo'llari va choralari G` - T.: "O'zbekiston" NMIU, 2009. -B. 56.

² Karimov I.A.. Bosh maqsadimiz – mavjud qiyinchiliklarga qaramasdan, olib borayotgan islohotlarni, iqtisodiyotimizda tarkibiy o'zgarishlarni izchil davom ettirish, xususiy mulkchilik, kichik biznes va tadbirkorlikka yanada keng yo'l ochib berish hisobidan oldinga yurishdir, 2016 yil yanvar (<http://www.uzreport.uz>)

Respublikamizda bozor munosabatlariga o'tishning ilk bosqichida ishlab chiqarishning qisqarishi, aholi turmush darajasining pasayishi, pulning qadrsizlanishi va boshqa qator ziddiyatli xususiyatlarga ega bo'lgan ijtimoiy-iqtisodiy inqiroz davriga to'g'ri keldi. Ma'lumki, bunday sharoitda asosiy og'irlik davlat byudjeti zimmasiga tushadi. SHu sababli fiskal siyosatni amalga oshirishda mohirlik talab qilinadi. O'sha davrlarda amalga oshirila boshlangan oqilona fiskal siyosat natijasida bugungi kunga kelib bir qator yutuqlarga erishdikki, shulardan biri mamlakatimizda byudjet ijrosini profitsit bilan ijro etilishidir.

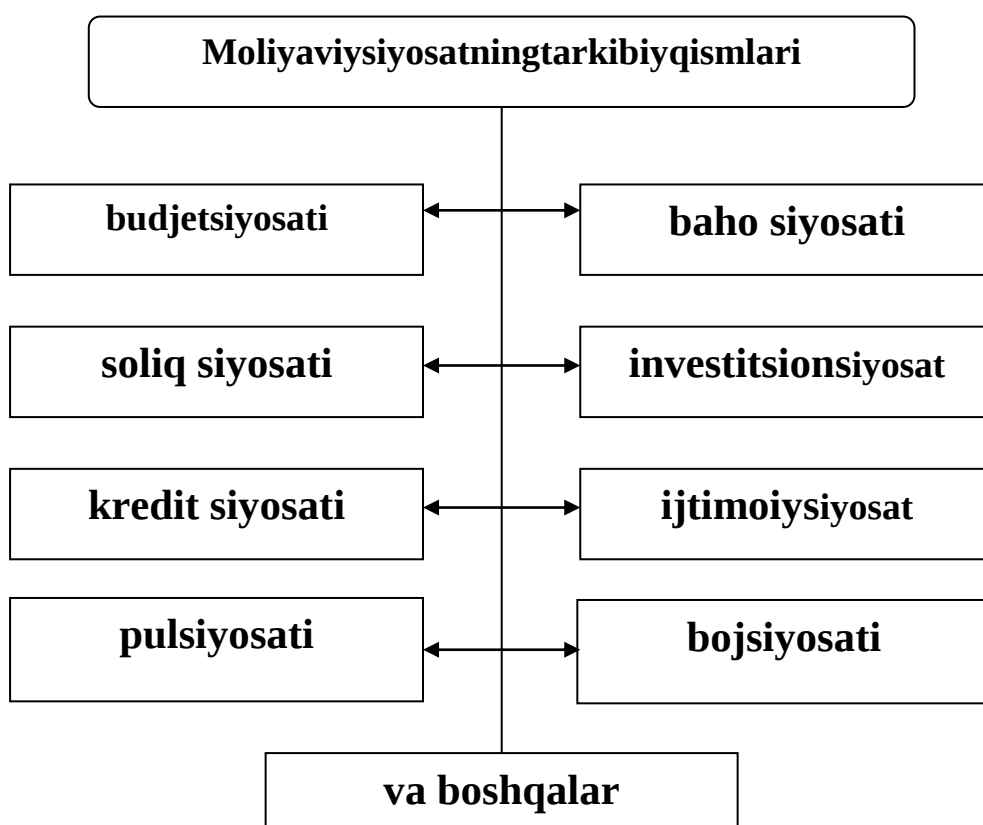
1. Fiskal siyosatning mazmun mohiyati va ahamiyati

Iqtisodiyotni modernizatsiyalashga oid tub islohotlarning o'tkazilishi davlatning iqtisodiy siyosatining samarali ijrosini ta'minlashni taqozo etadi. Bizga ma'lumki, islohotlar strategiyasi davlat iqtisodiy siyosatining keng qamrovli dastaklarini o'z ichiga oladi. Mana shunday eng muhim dastaklardan biri davlatning izchilolib borilayotgan moliyaviy siyosatidir. Moliyaviy siyosat qo'yilgan maqsadlarni hayotga tatbiq etish uchun, bajarilishi lozim bo'lgan vazifalarning ijrosini ta'minlashda asosiy o'rinni egallaydi. Moliyaviy siyosat haqida so'z yuritish ekanmiz, uning nihoyatda ko'p qirrali va murakkab kategoriya ekanligini alohida ta'kidlash lozim.

J.M.Keynsning izdoshlari AQSHdan – A.Xansen, S.Xarris; Buyu Britaniyadan – R.Xarrod, A.Ilersik, A.Pikok; Frantsiyadan – F.Perru; Germaniyadan – F.Neymark va boshqalar fiskal antitsiklik nazariyaning yaratilishini nihoyasiga yetkazdilar. Bu nazariyaning mohiyati balanslashtirilgan iqtisodiy taraqqiyot maqsadlari uchun davlat daromadlari va xarajatlaridagi o'zgarishlarga borib taqaladi.

Neokeynschilar samarali talabga erishishning usuli sifatida “defitsitli moliyalashtirish” g'oyasini himoya qildilar. Ular davlat qarzlarining o'sishini inobatga olmagan holda davlat katta xarajatlarning zarurligini isbotlab berdilar. Biroq xronik xarakter kasb etgan katta miqdordagi byudjet defitsitlari iqtisodchilarning ma'lum bir guruhini, shu jumladan Stokgolm maktabi vakillarini, jumladan, E.Lindal, G.Myurdallar byudjetga oid muammoni yangicha hal etishga majbur etdi. Bu maktab vakillari “byudjetni siklik balanslashtirish”, ya'ni byudjet daromadlari va xarajatlari iqtisodiy siklga moslashtirish nazariyasini taklif etdilar. Bu nazariyaga muvofiq iqtisodiy tanazzul paytida vujudga kelgan byudjet defitsitini davlat iqtisodiy o'sishi davridagi ortiqchalar hisobidan qoplashi kerak. Ana shu tavsiyanomalarga rioya etgan holda bir necha kapitalistik mamlakatlarning hukumatlari siklik tartibga solishning maxsus pul fondlarini yaratdilar.

Amerikalik mashhur olimlar K.R.Makkonnell va S.L.Bryular taklifga yo`naltirilgan fiskal siyosatni qo`llab-quvvatlaydilar. Fiskal siyosat esa jami talabga va soliqlarni o`zgartirish orqali esa taklifga ham ta`sir ko`rsatadi. Byudjetdan transfert to`lovlari va soliq tizimi, bu olimlar fikricha, turli iqtisodiy vaziyatlarda talab qilingan muvozanatni ta`minlashi mumkin.

1-rasm. Moliyaviysiyosatning tarkibiy qismlari³

Yuqoridagilarni inobatga olgan holda, moliyaviy siyosatning tarkibiy qismlari hisoblanadigan soliq va byudjet siyosatini ko`rib chiqish maqsadga muvofiqdir.

Soliq siyosati moliyaviy siyosatning eng muhim qismi hisoblanadi. Besh yuz yildan ortiqroq vaqt mobaynida zamonaviy moliya fani soliqlarga nisbatan munosabatini aniq belgilash imkoniga ega bo`lgan. Bu munosabatlar quyidagilardan tashkil topadi⁴:

³ Vahobov. A.V, Malikov. T.S: Moliya. Darslik. T: "Noshir" Toshkent 2011-y. -711 b.

⁴ Vahobov. A.V, Malikov. T.S: Moliya. Darslik. T: "Noshir" Toshkent 2011-y. -711 b.

- soliqlarsiz davlatning faoliyat ko`satishi mumkin emas;
- soliqli undirish qat`iy o`shish tendentsiyasiga ega;
- oqilona soliq ostonasidan o`tilganidan so`ng tabiiy takror ishlab chiqarish jarayoni buziladi – iqtisodiyotning o`z-o`zidan yemirilishisidir bo`ladi;
- tanazzul davrida soliqlar mumkin qadar minimal darajada o`rnatilmog`i lozim. Buning natijasida mamlakatning iqtisodiy mexanizmi ichki investitsion salohiyatni safarbar etish hisobidan tiklanadi;
- soliqning yuqori ostonasi kapitalning chetga chiqib ketishiga olib keladi;
- iqtisodiyotni davlat tomonidan tartibga solish kerak, albatta. undirilishida mamlakatning iqtisodiy o`shishi to`xtaydi;
- va boshqalar.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida shaxsiy tashabbussiz va jamiyat barcha a`zolarining samarali mehnatisiz iqtisodiyotni tiklash murakkabligicha qolaveradi. Soliqlar bozor iqtisodiyotida mehnatning asosiy rag`batlantirilishini olib qo`yadi, ya`ni mehnat daromad keltirishi lozim. Mamlakat iqtisodiyotiga soliq siyosatining ta`siri bevosita namoyon bo`ladi – yuqori soliq ostonasi takror ishlab chiqarish jarayonining investitsion imkoniyatlarini qisqartiradi, jamiyatda iste`mol darajasi pasayadi va bu narsa, o`z navbatida, ishlab chiqarish va xizmat sektorlarining o`shish bazalarining pasayishiga olib keladi.

Moliyaviy siyosatning tarkibiy qismi sifatida davlatning byudjet siyosati, eng avvalo, har bir mamlakatning Konstitutsiyasi va byudjet jarayonida hamda qonun ijodkorligida alohida hokimiyat organlarining funktsiyalarini belgilovchi boshqa qonunlar majmuiga muvofiq aniqlanadi. O`zining hajmi va muhimligi jihatidan eng katta ish bo`lishiga qaramasdan byudjet siyosatini faqat byudjet jarayoniga tegishli deb hisoblash maqsadga muvofiq emas. Qonun byudjet jarayonida hokimiyatning qonunchilik va ijroiya organlari funktsiyalarini, mamlakat sub`ektlari funktsiyalarini, byudjet federalizmi printsiplarini, byudjet jarayoni sub`ektlarining huquq va majburiyatlarini aniq belgilashi kerak. Biroq byudjet siyosati shu bilan cheklanmaydi. Byudjet siyosati byudjetda to`planadigan

YAIM hissasini aniqlashda, mamlakat yuqori va quyi organlarining o'zaro munosabatlarida, byudjet xarajatlar qismining tarkibiy tuzilishida, turli darajadagi byudjetlar o'rtasida xarajatlarni taqsimlashda, davlat qarzini boshqarishda, byudjet defitsitini qoplash yo'llarini aniqlashda va boshqalarda ifodalanadi.

Davlatning asosiy vazifalaridan biri iqtisodiyotni barqarorlashtirish hisoblanadi. Bunday barqarorlashtirishga fiskal siyosat orqali erishiladi. Fiskal siyosat shuningdek, byudjet-soliq siyosati deb ham aytiladi. Byudjet-soliq siyosati deganda noinflyatsion YaIM ishlab chiqarish sharoitida iqtisodiyotda to'liq bandlilikni, to'lov balansining muvozanatini va iqtisodiy o'sishni ta'minlashga qaratilgan davlat xarajatlari va soliqlarini o'zgartirishni o'z ichiga olgan chora tadbirlar tushuniladi⁵.

Iqtisodiyot turg'unlik yoki pasayish davrida bo'lgan vaziyatlarda davlat tomonidan rag'batlantuvchi fiskal siyosat-fiskal ekspansiya olib boriladi. Iqtisodiyotda to'liq bandlik va ortiqcha talab natijasida inflyatsiya kelib chiqishi mumkin bo'lgan vaziyatlarda cheklovchi fiskal siyosat- fiskal restriksiya olib boriladi. Cheklovchi fiskal siyosat davlat xarajatlarni (G) kamaytirish yoki soliqlarni (T) oshirish yoki bo'lmasa ikkala tadbirni bir vaqtda olib borish orqali iqtisodiyotning davriy o'sishini chegaralashdan iborat. Ushbu farq fiskal siyosat vositalarini tanlashda muhim rol o'ynaydi. Agar hukumat davlat sektorini kengaytirmoqchi bo'lsa, davriy pasayishni tugatish uchun o'z xarajatlarini oshirishi, inflyatsiyani cheklash uchun esa soliqlarni oshirishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

2. Fiskal siyosat orqali iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish holatining tahlili

Davlat byudjetining asosiy vazifasi – davlatning fiskal siyosati mohiyati va yo'nalishlarini o'zida ifoda etadi. Kengroq ma'noda aytganda, davlat byudjetining asosiy vazifasi milliy daromadni taqsimlash va qayta taqsimlash, iqtisodiyotni

⁵X.S.Xadjaev, I.A.Bakiyeva, Sh.Sh. Fayziev. Makroiqtisodiyot (O'quv qo'llanma) - T.: TMI, 2014, 268 bet.

tartibga solish va ragʻbatlantirish, ijtimoiy siyosatni moliya bilan taʼminlash, mamlakatning markazlashtirilgan pul jamgʻarmalarini vujudga keltirish va ulardan foydalanish ustidan nazorat kilish hisoblanadi.

Oʻzbekiston Respublikasida iqtisodiyotning erkinlashuvi va islohotlarning chuqurlashuvi jarayoni soliq tizimini ham muntazam takomillashtirib borishni taqozo qiladi. Soliq siyosati moliya tizimi islohotlarining muhim yoʻnalishi sifatida iqtisodiyotni tartibga solish hamda uning barkarorligini taʼminlash jarayonida har qachongidan ham muximroq boʻlib bormoqda.

Davlat byudjeti daromadlarining byudjetga tushishining uzluksizligi taʼminlansa, iqtisodiyotning turli tarmoqlari rivojlanishi uchun yetarli darajada xarajatlar qilish imkoniyati mavjud boʻladi va aholi turmush farovonligi yaxshilanadi. Davlat byudjetining xarajatlar qismini optimallashtirish, ortiqcha xarajatlarga yoʻl qoʻymaslik, ijtimoiy zaruriy sohalarni rivojlantirish istiqbollarini koʻzlagan holda xarajatlarni maqsadli yoʻnaltirish va bu qilinayotgan xarajatlarni kelgusidagi samaradorlik koʻrsatkichlarini eʼtiborga olish bugungi kundadagi fiskal siyosatni asosiy vazifasi hisoblanadi.

Mustaqilligimizning dastlabki yillaridan shu kungacha boʻlgan davrda soliq tizimidagi soliqlar va yigʻimlar turlarining kamayib borishiga qaramasdan davlat byudjeti daromadlari tarkibida muhim salmoqni egallovchi soliqlarning miqdori oʻsib borayotganligini kuzatish mumkin.

Shu oʻrinda ushbu soliqlarning buydjet daromadlari tarkibida tutgan oʻrnini tahlil qilish lozim. Soliqli daromadlar jami daromadlar tarkibida 2014-2015 yillarda 93,9 foizni tashkil etmoqda. Shundan bevosita soliqlarning ulushi 2015 yilda oʻtgan yillarga nisbatan biroz kamaygan va 23,6 foizni, jumladan, yuridik shaxslardan foyda soligʻi 3,5 foizni, jismoniy shaxslardan daromad soligʻi 10,1 foizni, obodanlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish soligʻi 2 foizni tashkil etgan. Bilvosita soliqlarning ulushi esa oʻtgan yilga nisbatan 1 foizga koʻpaygan, jumladan, aksiz soligʻi 15,2 foizni, bojxona boji 4,4 foizni va transport vositalari uchun yoqilgʻi isteʼmoli soligʻi 3,5 foizni tashkil etmoqda.

Shuningdek, Mol-mulk solig'i va resurs to'lovlari 0,9 foizga ortib, shundan mol-mulk solig'i 2015 yilda 4,7 foizni, yer solig'i 2,5 foizni, suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq esa 0,5 foizni tashkil etmoqda.

1-jadval

2011-2015 yillarda Davlat byudjeti daromadlari to'g'risida ma'lumot⁶, jamiga nisbatan %da

№	Ko'rsatkichlar	2011 yil	2012 yil	2013 yil	2014 yil	2015 yil
	Davlat byudjeti daromadlari, jami	100	100	100	100	100
1.	<i>Bevosita soliqlar</i>	26,2	25,2	26,2	25,8	23,6
1.1.	Yuridik shaxslardan foyda solig'i	5,1	4,4	4,9	4,3	3,5
1.2.	Savdo va umumiyqatlanish korxonalari yalpi daromadidan soliq	3,3	3,4	3,3	3,3	3,2
1.3.	Kichik korxona va mikrofirmalardan yagona soliq to'lovi	2,3	2,6	3,0	3,0	3,0
1.4.	Jismoniy shaxslardan daromad solig'i	11,1	11,5	11,0	11,0	10,1
1.5.	Tadbirkorlik faoliyatidan qat'iy soliq	1,1	1,1	1,4	1,7	1,7
1.5	Obodanlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'i	2,3	2,2	2,6	2,5	2,0
2	<i>Bilvosita soliqlar</i>	53,5	54,3	51,0	51,8	52,8
2.1	QQS	32,3	32,9	30,1	30,2	29,7
2.2	Aksiz solig'i	15,3	15,1	14,8	15,0	15,2
2.3.	Bojxona boji	3,2	3,6	3,9	3,8	4,4
3.4	Transport vositalari uchun yoqilg'i iste'moli solig'i	2,6	2,7	2,3	2,8	3,5
3	<i>Mol-mulk solig'i va resurs to'lovlari</i>	14,3	13,3	15,0	15,0	15,9
3.1	Mol-mulk solig'i	3,0	3,1	3,3	3,8	4,7
3.2	Yer solig'i	2,1	2,2	2,6	2,2	2,5
3.3	Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliq	8,2	7,7	8,7	8,6	8,2
3.4	Suv resurslaridan foydalanganlik solig'i	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5
4	<i>Ustama foydadan soliq</i>	0,9	1,2	1,3	1,3	1,5
5	<i>Boshqa daromadlar</i>	5,1	6,0	5,6	6,1	6,1

⁶O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Qarorlari, PQ № 1449, 1675, 1887, 2099,2270

Soliq yuki foydaga yoki jami daromadga nisbatan olinadi. Mamlakat miqyosda hamma to'langan soliqlar va maqsadli jamgarmalarning yalpi ichki mahsulotdagi salmog'i xam soliq yukini ifodalaydi deyiladi. Ammo soliq yuki aniq to'lovchining daromadiga nisbatan jami to'langan soliqlari va to'lovlari salmog'idir.

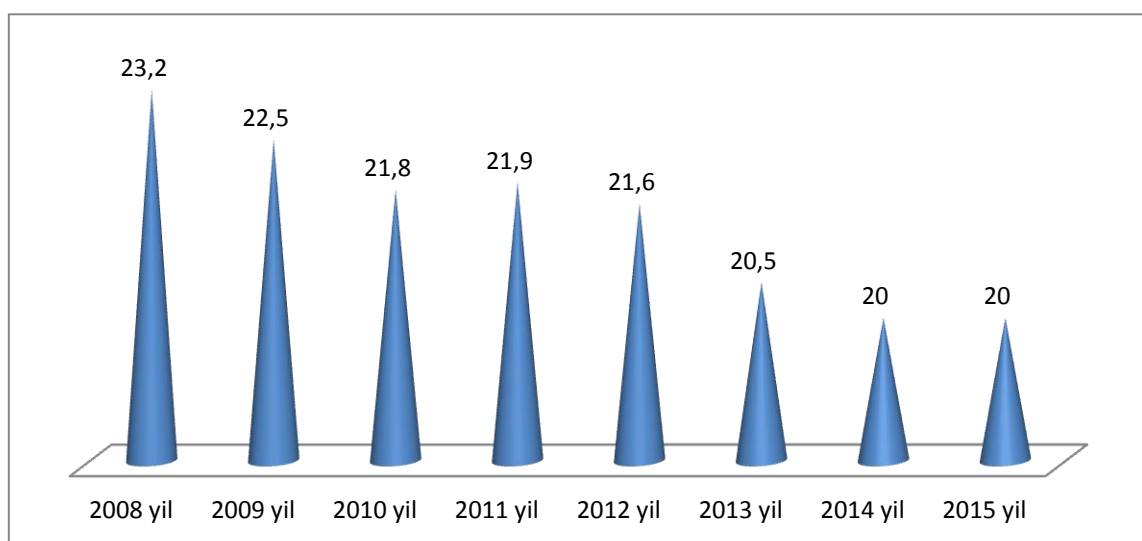
Soliq yukini pasaytirishga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi omillar tarkibi:

- Belgilangan soliq stavkalarini pasaytirish;
- Soliqqa tortish bazasini qisqartirish;
- Soliq to'lovchi sub'ektlar sonini ko'paytirish;
- Davlat ixtiyorida bo'lgan ayrim byudjet xarajatlarni joylarga berish.

O'zbekistonda soliq yuki bundan o'n yil oldin YAIMga nisbatan (maqsadli jamgarmalarni hisobga olmagan holda) 27,9 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2012 yilda esa 6,3 punktga kamaydi va YAIMga nisbatan 21,6 foizni tashkil yetdi. 2013 yilda esa soliq yukining umumiy darajasini yana 0,3 punktga kamaytirish, ya'ni 21,3 foizga tushirish chora-tadbirlari ishlab chiqilganligi sababli, bu ko'rsatkich amalda YAIMga nisbatan 20,5%ni, 2014-2015 yillarda esa 20% tashkil etdi.

1-rasm

Iqtisodiyotda soliq yuki⁷, YAIMga nisbatan %da

⁷ O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi ma'lumotlari

Respublikamizda izchil soliq-byudjet siyosatining amalga oshirilishi, soliq yukini kamaytirish bilan bog`liq chora-tadbirlarning ishlab chiqilishi soliq to`lovchilarda ishlab chiqarishni kengaytirishga sharoit yaratilishi, ishlab topilgan va ularning o`zlarida qoldirilayotgan mablag`larning reinvestitsiya qilinishi oqibatida qo`shimcha soliq ob`ektining paydo bo`lishi hisobiga nafaqat byudjetdagi yo`qotishlar o`rnining qoplanishi, balki soliq to`lovchilarning qo`shimcha daromadlarga ega bo`lib, ishlab chiqarish imkoniyatining oshishiga olib keladi.

Davlat byudjeti xarajatlari tom ma`noda davlatning ijtimoiy-iqtisodiy siyosatining moliyaviy mazmunini aks ettiradi. O`zbekiston Respublikasi davlat byudjeti xarajatlarining keyingi yillardagi tarkibiy tahlillari ko`rsatadiki, xarajatlar nominal mazmunda (mutlaq ko`rsatkichlarida) ortib borayotganligini kuzatishimiz mumkin. Lekin, uning yalpi ichki mahsulotga nisbatan salmog`ining kamayib borish tendentsiyasi kuzatilmoqda.

Shu bilan bir qatorda, davlat byudjeti xarajatlari tarkibida ijtimoiy soha va aholini ijtimoiy himoyalash xarajatlarining izchil ravishda ortib borayotganligi davlatimiz tomonidan kuchli ijtimoiy siyosatning moliyaviy asoslari shakllantirilayotganligidan dalolatdir.

Davlat byudjeti xarajatlarining tarkibidagi ijtimoiy-madaniy tadbirlar xarajatlari yil sayin oshib borgan(2-jadval).

Keyingi 5 yil mobaynida jami byudjet xarajatlarining tarkibida ijtimoiy sohaga qilinayotgan xarajatlar 2011 yilda 58,2 foizdan 2015 yilda 59,1 foizgacha o`sib borgan. ushbu xarajatlar 2012 yilda 12513 milliard so`mga rejalashtirilib, jami byudjet xarajatlarida 58 foizni tashkil etishi ko`zda tutilgan bo`lsa, 2013 yil uchun kelib ushbu xarajatlar 15573 milliard so`m hajmida rejalashtirilgan va uning jami byudjet xarajatlaridagi ulushi 59,2 foizni va 2014 yilda esa 18 783,4 mlrd so`m yoki 59,5 foizni tashkil etishi ko`zda tutilgan. Demak, ushbu sohaga qilinayotgan xarajatlar, birinchidan, nominal mazmunda va shuningdek, umumiy xarajatlar salmog`ida ham ortib bormoqda.

2011- 2015 yillarda davlat byudjeti xarajatlarining tarkibi va dinamikasi⁸

Ko`rsatkichlar	2012 yil		2013 yil		2014 yil		2015 yil	
	Mrld. so`m	%	Mrld. so`m	%	Mrld. so`m	%	Mrld. so`m	%
Davlat byudjeti xarajatlari, milliard so`m	21190	100	26312	100	31582	100	37967,7	100
Ijtimoiy soha va aholini ijtimoiy qo`llab-quvvatlash xarajatlari	12338	58,3	15573	59,2	18873	59,7	22457,0	59,1
Iqtisodiyot xarajatlari	2338	11	2791	10,6	3385	10,7	4119,7	10,1
Markazlashgan investitsiyalarni moliyalashtirish	1174	5,5	1300	4,9	1500	4,7	1800	4,7
Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, sud organlari xarajatlari	844	3,9	825	3,1	1000	3,1	1199,9	3,1
Boshqa xarajatlar	4495	21,2	5813	22,0	6903	21,8	8391,1	22,0

Ushbu holat jahondagi barcha davlatlar orasida eng yuqori ko`rsatkichni tashkil etadiki, o`z navbatida, respublikamizda izchil amalga oshirilayotgan ijtimoiy islohotlarning uzoq, strategik ahamiyatga ega ekanligidir. SHuningdek, ushbu xarajatlarning o`sib borishi bilan birga, ularning davlat byudjeti xarajatlaridagi eng yuqori salmoqni tashkil etmoqda.

Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, sud organlari faoliyati uchun xarajatlar jami xarajatlar tarkibida 2011 yilda jami byudjet xarajatlari 3,7 foizni,

⁸O`zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi ma`lumotlari

2015 yilga kelib esa bu xarajatlar 3,1 foizni tashkil etmoqda. Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, sud organlari ta'minoti uchun saqlash xarajatlar jami xarajatlar tarkibida 2012 yilda 2,9 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2013 yilda bu xarajatlar 3,1 foiz darajasida va 2014 yilda 3,2 foiz bo'lishi ko'zda tutilgan. Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlarining ta'minot xarajatlari 2013-2014 yillarda jami byudjet xarajatlarining 1,1 foizini tashkil etayotgani kuzatilmoqda. Bu o'z navbatida davlat boshqaruvi tizimida mahalla institutining rolini oshirish, uning moddiy-texnik bazasini mustahkamlash bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlar bilan bevosita bog'liqdir. Demak, nominal mazmunda ushbu xarajatlar qariyb 2 barobardan ko'p o'sgan bo'lsa-da, ularning byudjet xarajatlaridagi salmog'i kamayib borgan.

Iqtisodiyot xarajatlari esa 2011 yilda 1938 mlrd. so'mni tashkil etgan bo'lib, jami byudjet xarajatlarida 11,5 foizni tashkil etgan. 2015 yilga kelib ushbu xarajatlarning jami davlat byudjeti xarajatlaridagi salmog'i 10,1 foizni tashkil etgan. Lekin, ushbu xarajatlar nominal mazmunda o'sib borgan.

Vazirlar Mahkamasining zaxira jamg'armasining byudjet xarajatlaridagi ulushi oxirgi yillarda 0,3 foizni tashkil etib, o'zgarmayotganligini ko'rish mumkin.

Boshqa xarajatlarning jami byudjet xarajatlaridagi ulushi 2012-2013 yillarda 20,7foizni tashkil etgan bo'lsa, 2014 yilda 0,2 foizga kamayib 20,5 foizni tashkil etishi rejalashtirilgan.

Markazlashtirilgan investitsiyalarni byudjetdan moliyalashtirish uchun 2011 yilda 1037 mlrd. so'm, 2011 yilda 1037 mlrd. so'm, 2012 yilda 1174 mlrd. so'm, 2013 yilda 1300 mlrd. so'mni, 2014 yilda 1500 mlrd. so'mni va 2015 yilda 1800 mlrd. so'mni tashkil etmoqda. Bu, o'z navbatida, hozirgi kunda amalga oshirilayotgan iqtisodiyotni modernizatsiya qilish va yangilash, innovatsion texnologiyalarni keng joriy qilish bilan bog'liq yirik va strategik ahamiyatga ega bo'lgan loyihalarni moliyalashtirishda byudjet investitsiyalarining ham ahamiyati yuqoriligidan dalolat beradi.

2011-2015 yillardagi davlat moliyasi tizimi barqarorligini ta'minlash bo'yicha islohotlardagi muhim qadamlardan biri bu – bir nafar o'quvchiga

(tarbiyalanuvchiga) xarajatlarning bazaviy meʼyorlaridan kelib chiqqan holda maktabgacha tarbiya muassasalari, umumtaʼlim maktablari, akademik litseylar va kasb-hunar kollejlarning byudjetini rejalashtirish va xarajatlarini moliyalashtirish tartibi joriy etilganligi va 2010 yildan boshlab ushbu tartibni respublikaning barcha hududlaridagi mazkur muassasalarga tatbiq etilgani hisoblanadi. Natijaga yoʻnaltirilgan byudjetlashtirishning ushbu mexanizmi byudjet muassasalarining moliyaviy mustaqilligini oshirilishini taʼminladi va xarajatlarning manzilli va maqsadli sarflanishi uchun sharoit yaratilishiga olib kelmoqda.

3- jadval

Davlat byudjetidan ijtimoiy soha va aholini ijtimoiy qoʻllab-quvvatlash xarajatlar tarkibi⁹

Koʻrsatkichlar	2011 yil		2012 yil		2013 yil		2014 yil		2015 yil	
	Mrld.	%	Mrld.	%	Mrld.	%	Mrld.	%	Mrld.	%
	soʻm		soʻm		soʻm		soʻm		soʻm	
Ijtimoiy soha va aholini ijtimoiy qoʻllab-quvvatlash xarajatlari	9723	100	12338	100	15573	100	18873	100	22457,0	100
Taʼlim	5604	57,6	7163	58,1	8984	57,6	10765	57,0	12776,2	56,8
Sogʻliqni saqlash	2228	22,9	3027	24,5	3768	24,1	4495	23,8	5372,5	23,9
Madaniyat va sport	185	1,9	226	1,8	279	1,7	334	1,7	388,2	1,7
Ilm-fan	109	1,1	139	1,1	173	1,1	199	1,0	245,3	1,0
Ijtimoiy taʼminot	72	0,7	87	0,7	107	0,7	125	0,7	150,4	0,6
Oilalarga ijtimoiy nafaqalar	1383	14,2	1624	13,1	1839	11,8	2047	10,8	2279,8	10,1

⁹Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Qarorlari, PQ № 1449, 1675, 1887, 2099,2270

2011-2015 yillar mobaynida byudjet tashkilotlarida ish haqi va ijtimoiy nafaqalarning izchil ravishda oshirib borilishi davom ettirildi. Jumladan, birgina byudjet tashkilotlari xodimlarining ish haqi 2014 yilda 23,2 foizga oshirildi. Prezidentimiz Islom Karimov 2014 yildagi erishilgan natijalarga to'xtalib, quyidagi fikrlarni aytib o'tgan edi: "Iqtisodiyotimizning jadal va mutanosib rivojlanib borayotgani aholi hayot darajasi va sifatini izchil oshirish uchun mustahkam zamin yaratmoqda. Byudjet tashkilotlari xodimlarining ish haqi, pensiya va stipendiyalar hajmi o'tgan yili 23,2 foizga oshdi. Aholining jon boshiga to'g'ri keladigan real daromadlar esa 10,2 foizga ko'paydi"¹⁰.

4- jadval

Davlat byudjetining iqtisodiyot xarajatlari tarkibi¹¹, jamiga nisbatan foizda

Ko'rsatkichlar	2011 yil	2012 yil	2013 yil	2014 yil	2015 yil
Davlat byudjeti xarajatlari	100	100	100	100	100
Iqtisodiyotga ajratilgan xarajatlar	11,5	11,0	10,6	10,7	10,8
Qishloq va suv xo'jaligi vazirligi tasarrufidagi suv xo'jaligi tashkilotlari tomonidan iste'mol qilinadigan elektr-energiyasi to'lovlari	3,8	3,5	3,5	3,4	3,3
Moliya vazirligi huzuridagi Sug'oriladigan yerlarning meliorativ holatini yaxshilash fondiga maqsadli ajratmalar	1,1	0,9	0,8	0,9	0,8
Hosildorligi past yerlarda davlat ehtiyojlari uchun qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchi fermer xo'jaliklarini moliyaviy qo'llab-quvvatlash uchun maqsadli mablag'lar	0,8	0,7	0,8	0,9	0,6
Boshqa xarajatlar	5,7	5,7	5,7	5,8	6,1

¹⁰Karimov I.A. 2015 yilda iqtisodiyotimizda tub tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish, modernizatsiya va diversifikatsiya jarayonlarini izchil davom ettirish hisobidan xususiy mulk va xususiy tadbirkorlikka keng yo'l ochib berish – ustuvor vazifamizdir. – T.: "O'zbekiston", 2015. 71 b.

¹¹O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Qarorlari, PQ № 1449, 1675, 1887, 2099,2270

Davlat byudjetidan iqtisodiyotni qo'llab-quvvatlash uchun xarajatlari tarkibida Qishloq va suv xo'jaligi vazirligi tasarrufidagi suv xo'jaligi tashkilotlari tomonidan iste'mol qilinadigan elektr-energiyasi to'lovlari jami byudjet xarajatlari tarkibida 2011 yilda 3,7 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2011 yilda 3,8 foizni, 2012 va 2013 yillarda 3,5 foizni, 2014 yilda 3,4 foizni, 2015 yilda esa 3,3 foizni tashki etishi ko'zda tutilgan.

Yuqoridagi tahlillardan ko'rinib turibdiki, davlat byudjeti xarajatlarini oqilona boshqarish pirovardida nafaqat ijtimoiy sohadagi davlat islohotlarining samaradorligi ortmoqda, balki, o'z navbatida milliy iqtisodiyotni muvozanatli rivojlanishini ta'minlashning samarali mexanizmlarini shakllantirish imkoniyatlariga ega bo'linadi.

Xukumatning bandlik darajasi, ishlab chiqarish hajmi, inflyatsiya sur'atlari va to'lov balansi holatini o'zgartirishga yo'naltirilgan maxsus qarorlarni qabul qilishi natijasida davlat xarajatlari, soliqlar va davlat byudjeti qoldig'ini maqsadli o'zgartirilishi diskret fiskal siyosat deyiladi. Diskretsion fiskal siyosatyuritilganda iqtisodiy pasayish davrida jami talabni rag'batlantirish uchun davlat xarajatlarini oshirilishi va soliqlarni kamaytirilishi natijasida davlat byudjeti kamomadi yuzaga keltiriladi. O'z navbatida davriy ko'tarilish paytida byudjet ortiqchaligi yuzaga keltiriladi. Diskretsion fiskal siyosat iqtisodiy tebranishlarni yumshatishda muhim rol o'ynasada, uning ayrim kamchiliklari mavjud. Bu, avvalambor, vaqt oraliqlari bilan bog'liq.

Nodiskretsion fiskal siyosat — davlat xarajatlari, soliqlar va davlat byudjeti qoldig'ini avtomatik o'zgartirishni ko'zda tutadi. Nodiskretsion fiskal siyosat o'rnatilgan barqarorlashtirgichlarga asoslanadi. Rivojlangan davlatlarda o'rnatilgan barqaror-lashtirgichlari rolini progressiv soliq tizimi, davlat transfertlari tizimi va foydada ishtirok etish tizimi o'ynaydi. Nodiskretsion fiskal siyosat davriy tebranishlarni yumshatish uchun huqumatning bevosita aralashuvini talab etmaydi.

3. Fiskal siyosatni amalga oshirishning xorij tajribasi

Rivojlangan mamlakatlarda soliq siyosatining muhim yo`nalishi soliq imtiyozlarini taqdim etish, foydadan soliq stavkasining pasaytirilishi hisoblanadi.

Buyuk Britaniyada kichik korxonalar foydasiga nisbatan pasaytirilgan 24 foizlik stavkada soliq solinadi. Bu stavka boshqa korxonalar uchun 33 foiz qilib belgilangan.

Frantsiya soliq qonunchiligida kichik biznes sub`ektlari uchun soddalashtirilgan va umumbelgilangan soliqlarni to`lash rejimlari joriy qilingan. Mikrofirma va kichik korxonalar soddalashtirilgan soliq tizimiga o`tishlari uchun yillik tovar aylanmasi bo`yicha me`yor belgilangan bo`lib, shu me`yor doirasida tovar aylanmasiga ega bo`lgan korxonalargina soddalashtirilgan tartibda soliq to`laydilar. Bu tizimga o`tgan korxonalar QQSdan ozod qilinganlar. Umumbelgilangan tartibda soliq to`lovchi yuridik shaxslar foydasiga solinadigan soliq ularning oladigan sof foydasidan undiriladi va asosiy stavkasi 33,3% qilib belgilangan. Kichik biznes sub`ektlari uchun 15 foizli stavka amal qiladi. Lekin shuni ham ta`kidlash joizki, soliq imtiyozi hisobiga bo`sh qolgan mablag` korxonaning ustav kapitalini oshirishga va ishlab chiqarishni kengaytirishga yo`naltirilish lozim.

YAponiyada korxonalar daromad (korporativ) solig`ini to`laydilar. Korxonalar daromad solig`i stavkasi daromadlilik darajasi va ustav jamg`armasi miqdoriga qarab belgilanadi (13- jadval). Ko`rinib turibdiki, YAponiyada kichik korxonalarga korporatsiya solig`i bo`yicha amaldagi 30 foizli stavka o`rniga pasaytirilgan 22 foizli stavkalar joriy etilgan. Korporatsiya bo`yicha pasaytirilgan stavkalarining qo`llanilishi uchun, birinchi navbatda ushbu korxonaning ustav jamg`armasi miqdori cheklangan, ikkinchi navbatda, uning yillik daromadi miqdori mezon qilib olingan. Agar korxonaning ustav jamg`armasi 100,0 mln. yendan kam bo`lsada, tovar aylanmasi 8,0 mln yendan yuqori bo`lsa, imtiyozli stavkadan foydalanish huquqiga ega bo`lmaydi.

Yaponiyada korxonalar uchun korporatsiya solig`ining tabaqalashgan stavkalari¹²

№	Korxonalar	Soliq stavkasi
1	100,0 mln yendan kam miqdordagi ustav jamg`armasiga ega yuridik shaxslar	Yillik daromad qismi 8,0 mlndan kam 22%
		Yillik daromad qismi 8,0 mlndan ortiq 30%
2	100,0 mln yendan ortiq miqdordagi ustav jamg`armasiga ega yuridik shaxslar	30%
3	Jamoat tashkilotlari	22%

Rossiyada kichik biznes sub`ektlari uchun soddalashtirilgan soliq tizimi 2003 yil 1 yanvardan boshlab qo`llanila boshlangan. Korxonalar va tadbirkorlar faoliyati ixtiyoriy ravishda qonunchilikda belgilangan uchta asosiy mezonga mos kelgan taqdirda soddalashtirilgan soliq tizimiga o`tishlari mumkin. YA`ni korxonaning 9 oylik daromad miqdori 15 mln rubldan yuqori bo`lmasligi, korxonada ishlovchilar soni 100 kishidan ko`p bo`lmasligi hamda asosiy vositalar va nomoddiy aktivlar qoldiq qiymati 100 mln rubldan yuqori bo`lmasligi lozim.

Ushbu tizim soliq to`lovchilari bir qancha soliqlar va yig`imlar o`rniga yagona soliq to`laydilar. Jami daromad yoki xarajatlarga kamaytiriluvchi daromad yagona soliqning ob`ekti hisoblanadi. Yagona solqning stavkasi jami daromaddan 6% va xarajatlarga kamayuvchi daromaddan 15 % miqdorida belgilangan. Ushbu tartibni korxonalar yoki tadbirkorlar ixtiyoriy ravishda tanlash huquqiga egalar. Daromaddan chegiriluvchi xarajatlar soliq kodeksida belgilab qo`yilgan.

Xitoyda kichik va o`rta korxonalarda xodimlar soni 500 kishidan oshmaydi. 2000 yilga borib bu mamlakatda kichik va o`rta korxonalar soni 9 mln dan oshib

¹² Moliya jurnali, 2010 yil 10-son, 62-bet

ketdi. Bunday korxonalar jami sanoat maxsulotining 60 foizini ishlab chiqarmoqda va dvlrat xazinasiga umumiy soliqlar yig`imining 40 foizdan ko`prog`ini tushirib, mamlakat mehnatga layoqatli aholisining 75 foizini ish bilan ta`minlamoqda. XXRda kichik va o`rta korxonalar tadbirkorlik faoliyati uchun tadbirkorlik solig`ini to`laydilar. Bu soliqni korxona va fuqarolr ham to`laydi. Soliq ob`ekti yalpi tushum hisoblanadi. Soliq stvkalari 14 –jadvalda keltirilgan.

6-jadval

Tadbirkorlik faoliyati uchun tadbirkorlik solig`i stakalari¹³

№	Soliqqa tortish bo`yicha faoliyat turlari	Stavka %
1	Aloqa va transport	3
2	Moliya va sug`urta biznesi	8
3	Qurilish	3
4	Pochta va televizion aloqa	3
5	Madaniyat va sport	3
6	O`yingohlar	5-20
7	Xizmat ko`rsatish	5
8	Nomoddiy aktivlarni ijaraga berish	5
9	Ko`chmas mulkni sotish	5

Xitoyda kichik va o`rta biznesni bunday jadal rivojlanib, mamlakat iqtisodiyotida muhim o`rin tutishi, uning davlat tomonidan qo`llab-quvvatlanishidan iborat oqilona siyosat natijasidir. Bu iqtisodiy siyosat quyidagi tadbirlarni amalga oshirishda namoyon bo`ladi:

- Texnologiya sohasidagi yangiliklarning ishlab chiqarishag joriy ejetilishi va mehnat samaradorligining oshrilishi;

¹³Moliya jurnali,2010 yil 10-son, 64-bet

- Kichik va o`rta korxonalarni texnologiyalar bilan yangilashga qaratilgan maxsus fondning yaratilishi;
- Moliya imtiyozlari berilish va soliq yukining kamaytirilishi.

Kichik biznes sub`ektlarini soliqqa tortishda xorijiy mamlakatlar tajribasi ko`rsatishicha, kichik biznes sub`ektlarini aniqlash mezonlariga faoliyat turiga qarab ishchilar soni, yillik daromadi, kapital qo`yilmalari miqdori ham qo`shilgan.

Shuningdek, Rossiyada kichik va xususiy biznes uchun quyidagi imtiyozlar joriy etilgan. Qishloq xo`jaligi mahsulotlari ishlab chiqarish va qayta ishlash, oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish, xalq iste`mol mollari, qurilish materiallari, tibbiyot texnikasi, dori-darmon ishlab chiqarish, uy-joy, ijtimoiy hamda ishlab chiqarish ob`ektlari qurish bilan shug`ullanuvchi kichik va xususiy korxonalar birinchi 2 yil davomida soliq to`lamaydilar.

AQSHda federal darajadagi eng yuqori korporatsiya solig`i bilan bir qatorda (hozirgi kunda bu soliq 35 foizni tashkil qiladi) kichik va xususiy korxonalar uchun 15 va 25 foizlik stavkalardan foydalaniladi.

AQSH va Rossiya Federatsiyasida byudjet daromadlari tarkibida kichik va xususiy biznes korxonalari to`laydigan soliq korxonalar foydasidan undiriladigan soliq tarkibida hisobga olinadi.

Yuqorida ko`rib o`tilgan mamlakatlar amaliy tajribalardan ko`rinib turibdiki, kichik biznes sub`ektlari uchun foyda solig`i bo`yicha pasaytirilgan soliq stavkalari joriy etilishi kichik biznes sub`ektlarining moliyaviy barqarorlik darajisini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi va o`z navbatida, kichik biznesning mamlakatda yanada jadallik bilan rivojlaniishga zamin yaratadi. Bu esa moliya-soliq siyosatining samarali olib borilayotganligidan dalolat beradi.

XULOSA

Fiskal siyosatni amalga oshirish natijasida daromad va xarajatlarni mutanosibligini ta'minlashga erishilish ko'zda tutilgan ekan, shuni masalani to'g'ri yo'lga qo'yish maqsadida byudjetni daromadlarini to'g'ri rejalashtirish maqsad qilib qo'yilgan.

Soliq solish soliq majburiyatlari yuzaga kelgan paytda amalda bo'lgan qonun hujjatlariga muvofiq amalga oshiriladi. Soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni bekor qilish, soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar stavkalarini kamaytirish, soliq to'lovchilarning majburiyatlarini bekor qilishni yoki ularning ahvolini boshqacha tarzda engillashtirishni nazarda tutuvchi soliq to'g'risidagi qonun hujjatlari orqaga qaytish kuchiga ega bo'lishi mumkin, agar bu soliq to'g'risidagi qonun hujjatlarida to'g'ridan-to'g'ri nazarda tutilgan bo'lsa.

Soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarning stavkalari o'zgartirilishini nazarda tutuvchi soliq to'g'risidagi qonun hujjatlari, agar ularda kechroq muddat ko'rsatilmagan bo'lsa, ular rasmiy e'lon qilingan oydan keyingi oyning birinchi kunidan e'tiboran amalga kiritiladi.

Fiskal siyosatni ikki bo'lagi bo'lgan soliq va byudjet siyosatining mutanosib olib borilishi iqtisodiyotni rivojlantirishda muhim ahamiyatga egadir. Bugungi kundagi soliq siyosatida soliq yukini kamaytirish, ayniqsa to'g'ri soliqlarni stavkalari pasaytirish orqali yuridik va jismoniy shaxslar ixtiyorida pul mablag'larini qoldirilishi, ularga, birinchidan, ishlab chiqashni kengaytirishga imkoniyat bersa, ikkinchidan aholi daromadlarini ko'payishiga imkon beradi.

Hozirgi sharoitda davlat byudjeti uchun nisbatan yuqori darajadagi moliyaviy yuk bo'lib tushayotgan ijtimoiy soha va aholini ijtimoiy qo'llab-quvvatlash xarajatlari bir tomondan aholining kam ta'minlagan qatlamini himoyalash moliyaviy asosini o'zida ifodalaydi. Ikkinchidan, aholining turmush farovonligini oshirish, zamonaviy sog'liqni saqlash tizimini shakllantirishda davlat byudjetining ahamiyati ortib borayotganligini ko'rsatib bermoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2014. -40 b.
2. O'zbekiston Respublikasi Soliq Kodeksi: Rasmiy nashr- O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi - T.: “Adolat”, 2008 y. -692 B
3. O'zbekiston Respublikasining Budget kodeksi. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2013-yil., 52-I-son.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2013-yil 25-dekabrdaqi “O'zbekiston Respublikasining 2014-yilgi asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlar prognozi va Davlat budjeti parametrlari to'g'risida”gi 2099-sonli qarori.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2014-yil 4-dekabrdaqi “O'zbekiston Respublikasining 2015-yilgi asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlar prognozi va Davlat budjeti parametrlari to'g'risida”gi 2270-sonli qarori
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015-yil 4-dekabrdaqi “O'zbekiston Respublikasining 2015-yilgi asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlar prognozi va Davlat budjeti parametrlari to'g'risida”gi 2455-sonli qarori
7. Karimov. I.A. Bosh maqsadimiz – keng ko'lamli islohotlar va modernizatsiya yo'lini qat'iyat bilan davom ettirish T.: “O'zbekiston”, 2013-y. 64-
8. Karimov I.A.. 2014 yil yuqori o'sish sur'atlari bilan rivojlanish, barcha mavjud imkoniyatlarni safarbar etish, o'zini oqlagan islohotlar strategiyasini izchil davom ettirish yili bo'ladi. – Toshkent, 2014. – 64 b.
9. Karimov I.A. 2015 yilda iqtisodiyotimizda tub tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish, modernizatsiya va diversifikatsiya jarayonlarini izchil davom ettirish hisobidan xususiy mulk va xususiy tadbirkorlikka keng yo'l ochib berish – ustuvor vazifamizdir. – T.: “O'zbekiston”, 2015. 71 b.
10. Karimov I.A.. Bosh maqsadimiz – mavjud qiyinchiliklarga qaramasdan, olib borayotgan islohotlarni, iqtisodiyotimizda tarkibiy o'zgarishlarni izchil davom ettirish, xususiy mulkchilik, kichik biznes va tadbirkorlikka yanada keng yo'l ochib berish hisobidan oldinga yurishdir. 2016 yil yanvar (<http://www.uzreport.uz>)

11. Vahobov. A.V, Malikov. T.S: Moliya. Darslik. T: “Noshir” Toshkent 2011-y. -711 b.
12. Malikov T.S., Jalilov P.T. Budjet-soliq siyosati. Darslik – T.: Akadem nashr, 2011. – 472 b.
13. Malikov T., Haydarov N., “Budjet daromadlari va xarajatlari” O‘quv qo‘llanma, Toshkent: “IQTISOD-MOLIYA”, 2007 y, - 245 b.
14. X.S.Xadjaev, I.A.Bakiyeva, Sh.Sh. Fayziev. Makroiqtisodiyot (O‘quv qo‘llanma) - T.: TMI, 2014, 268 bet.
15. Agzamov A.T., Soliq tizimidagi islohotlar – makroiqtisodiy barqarorlikni ta’minlashning muhim fiskal omili sifatida.G`G` “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” . 2015. № 2
16. Usmonov Q.A, Byudjet daromadlarini rejalashtirish jarayoni, usullari va ularni takomillashtirish yo‘nalishlari. // “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. 2014. № 4
17. Xaydarov M.T. Natijadorlikka yo‘naltirilganlik-O‘zbekistonda budjet islohotlarining yangi bosqichi.G`G` “Iqtisod va moliya”. 2014.-№.3.-B. 2-8
18. “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. 2014-2015 yillardagi sonlari
19. Internet saytlari
<http://www.gov.uz>-O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi rasmiy sayti
<http://www.soliq.uz>-O‘zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo‘mitasi rasmiy sayti
<http://www.lex.uz> (O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi
<http://www.press-service.uz>-O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti axborot markazi sayti
<http://www.stat.uz> (O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi rasmiy sayti)
<http://www.mf.uz> (O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi Rasmiy sayti)